

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een politiek van de afzondering

Bloois, J. de; Hesselberth, P.

Citation

Bloois, J. de, & Hesselberth, P. (2021). Een politiek van de afzondering. *Vooy's: Tijdschrift Voor Letteren*, 39(1), 18-27.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3307591>

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3307591>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Een politiek van de afzondering

Kan men tegenwoordig spreken van een 'politiek van de afzondering'? In het huidige politieke klimaat lijkt het concept van withdrawal, dat tijdens de pandemie aan kracht heeft gewonnen, de boventoon te voeren. Pepita Hesselberth, universitair docent Film en Digitale Media aan de Universiteit Leiden, en Joost de Bloois, universitair docent Literary and Cultural Analysis aan de Universiteit van Amsterdam, bespreken naar aanleiding van hun nieuwe publicatie de complexe politieke betekenis van het begrip 'afzondering'. Wat houdt het in om je ergens van af te keren of los te maken? Door deze vraagstukken te belichten voorzien Hesselberth en De Bloois 'afzondering' van een 'kritisch vocabulaire', welke nog miste binnen het veld van de politieke filosofie en cultuurtheorie.

Inleiding

De politiek van de voorbije jaren, zowel in woord als daad, lijkt bepaald te worden door wat we wellicht afzondering en zelfs afkeer kunnen noemen. Onze tijd staat in het teken van politieke fantasieën en strategieën die nauw verbonden zijn met afzondering, terugtrekking (*exit*), autonomie, en afkeer. De dominante strategie van populistische als Donald Trump is die van de terugtrekking in de natiestaat, van dromen van *splendid isolation*, en van afkeer van de (culturele, politieke) ander. Deze afkeer en afzondering vertalen zich in de letterlijke terugtocht uit internationale verdragen en organisaties. Brexit is wellicht het meest in het oog springende voorbeeld van een dergelijke politiek van de afkeer. Intussen keert ook de miljardairsklasse zich even letterlijk af van onze planeet: de Silicon Valley-adel koestert koortsdromen om de aarde – en zij die zich minder gelukkig weten – achter zich te laten en het heelal te koloniseren (met Elon Musk naar Mars), of, als dat (nog) niet mogelijk blijkt: om zich terug te trekken op private eilanden om de ecologische apocalyps te overleven. Ook aan de andere kant van het politieke spectrum zien we hoe een appel gedaan wordt op strategieën van terugtrekking, afzondering en afkeer: de exodus of desertie uit het kapitalisme, experimenten met autonome manieren van leven en onzichtbaarheid als verzetsstrategie tegen *surveillance capitalism*. Zelfs de hausse aan afkeer van het 24uurs kapitalisme door burn-outs, nieuwe vormen van zelfzorg, de zoektocht naar nieuwe vormen van gedeelde autonomie in allerhande retraites kan in dit licht worden gezien: van 'digitaal afkicken' tot mindfulness- en schrijfretraites.

In dit artikel verkennen we het begrip afzondering (*withdrawal*) als wellicht hét

politieke sleutelconcept van onze tijd – een claim die, in de context van de wereldwijde pandemie, alleen maar actueler lijkt te worden.¹ Net als het Engelse 'withdrawal' suggereert 'afzondering' niet alleen je ergens uit terugtrekken of je ergens van losmaken, maar ook een staat van uitzondering en zelfs afkeer. In ons boek *Politics of Withdrawal* belichten we afzondering in al haar complexiteit en laten we zien dat afzondering zeker geen botte afwijzing is. In het bijzonder gaat de aandacht uit naar de complexe politieke betekenis van afzondering, oftewel: van het 'gebaar' je ergens los van te maken, je af te keren. Zijn we inderdaad getuige van het ontstaan van zoiets als een politiek van de afzondering, zoals de titel suggereert?

Afzondering als politiek gebaar

Allereerst is de vraag of – en zo ja, in hoeverre – er wel zoiets als een politiek van afzondering kán bestaan. Die vraag is relevant omdat politiek van afzondering op het eerste gezicht een oxymoron lijkt. Want houdt afzondering niet juist in dat men zich terugtrekt, dat er géén actie wordt ondernomen, en is zulk 'niet-handelen' niet juist het tegenovergestelde van het politieke? Het politieke wordt doorgaans immers opgevat als betrokkenheid, directe actie en interventie in het échte leven, als een strijd om de vele manieren waarop de samenleving vormgegeven kan worden. De afgelopen decennia heeft de politieke filosofie hard gewerkt om het politieke juist zo te (her)definieren, als het domein van macht, conflict en antagonisme. In een dergelijke context lijkt zoiets als afzondering welhaast apolitiek, zelfs apathisch: je terugtrekken zou betekenen dat je conflicten vermijdt en dus actie, politieke actie, uit de weg gaat. Wat ons aan deze definitie van het politieke opvalt, is hoezeer deze opvatting vandaag de dag aansluit bij zowel de neoliberale als de extreemrechtse vormen van sociaal darwinisme.

In zijn boek *Together* (2013) noemt socioloog Richard Sennett afzondering een van de drie krachten die de moderne samenleving, als gemeenschap, verzwakken (de andere twee zijn structurele ongelijkheid en nieuwe vormen van arbeid). De moderne samenleving, zo beweert Sennett, heeft geleid tot het 'niet-meewerkende' of 'onwillige zelf'. (179-198) Het onwillige zelf wordt gedreven door het verlangen om de angsten te verminderen die de veeleisende, complexe vormen van sociale betrokkenheid in de moderne samenleving met zich mee brengen, in het bijzonder de angst om andere dan de eigen behoeften te moeten vervullen. In plaats daarvan trekt het onwillige zelf zich terug in narcisme of zelfgenoegzaamheid. Voor diegene die zich in deze in zichzelf gekeerde staat van narcisme bevindt, zo stelt Sennett, wordt de neiging tot afzondering ingegeven door het binnendringen van de sociale werkelijkheid: de aanwezigheid van anderen roept een gevoel van verlies van eigenwaarde op, waardoor een angstgevoel ontstaat dat 'verminderd wordt door toevlucht te nemen tot een gevoel van controle',

1 Dit najaar verscheen ons boek *Politics of Withdrawal. Media, Arts, Theory* (2020), met daarin essays van onder meer Bernard Stiegler, Isabell Lorey en Sarah Sharma. Deze tekst is een vertaling en bewerking van de inleiding.

waarbij 'de sociale samenwerking afneemt'. (184, eigen vertaling) In het geval van zelfgenoegzaamheid, schrijft Sennett, 'neem je mensen zoals jezelf voor lief en geef je gewoon niet om diegenen die niet zoals jij zijn; wat hun problemen ook zijn, het is hún probleem'. (188) In de afzondering lijkt het er dus op dat er geen conflict is, geen kloof om te overbruggen: een van de partijen trekt zich gewoon terug, verlaat de bühne, verbreekt de verbinding, logt uit.

Wij beweren hier het tegenovergestelde. Als politiek gebaar is de afzondering vooralsnog geen courant begrip in de politieke filosofie of cultuurtheorie om mee te denken of te handelen. Dit artikel, en het boek waar het naar verwijst, is een poging om dit gebrek te compenseren, en de politieke afzondering van een kritisch vocabulaire te voorzien. Je afzonderen is niet hetzelfde als je terugtrekken in passiviteit, en betekent allesbehalve een depolitiseren. Afzonderen benadrukt en verhoogt sociale, politieke of affectieve tegenstellingen, maar het doet dat, zo laten wij zien, door de termen waarin het antagonisme doorgaans wordt gevat ter discussie te stellen. Politiek wordt hier niet langer opgevat als de strijd om erkenning in de publieke arena.

Ons denken in deze richting is deels geïnspireerd door Roland Barthes' seminars *How to Live Together* (2012 [1977]) en *The Neutral* (2007 [1978]). Net als in Barthes' werk willen wij niet zozeer een pasklare definitie van afzondering voorstellen, maar juist het oor te luister leggen bij de grote verscheidenheid aan opkomende sociale, politieke en culturele discoursen en praktijken van afzondering, waarin tevens een mogelijke politiek van de afzondering lijkt te resoneren. De afzondering begrijpen als een concept en politiek gebaar kan ons vervolgens weer in staat stellen om uiteenlopende politieke en sociaal-culturele fenomenen als zodanig te herkennen, te hergroeperen en te begrijpen: van allerhande verslavingen en (digitale) detoxtrends tot de vraag of je je vandaag de dag überhaupt nog kunt ontkoppelen van de technologische en maatschappelijke netwerken, en van politieke strategieën als sabotage, werkweigering en blokkades tot academische *quit lit* en Trumps fantasieën van intergalactische kolonisatie, om maar enkele voorbeelden te noemen.

Een politiek van afzondering is altijd dubbelzinnig: afzondering betekent afstand nemen om opnieuw verbinding te maken en te herstellen (jezelf te herstellen, maar ook sociale verbanden te herstellen). Daarom leent afzondering zich, als politiek gebaar, al even dubbelzinnig, voor zowel (micropolitieke) *self care* als (macropolitieke) fantasieën over nationale grootsheid. Deze *double-bind* van de afzondering is door Michel Foucault effectief aan de orde gesteld in *Technologies of the Self* (1988). Voor jezelf zorgen – of liever: voor het zelf zorgen –, zo stelt Foucault, betekent je op het juiste moment terugtrekken uit de huidige staat van de politiek om zo een dieper inzicht te krijgen in zowel jezelf als de wereld. Foucault laat zien hoe het gebaar van afzondering de voorwaarde vormt voor een ander soort actie: een ethos dat gebaseerd is op een dieper begrip van de ware aard van de wereld, dat kan ontstaan dankzij een dieper begrip van de ware aard van ons zelf. De afzondering, de terugtrekking uit de politiek wordt zodoende de voorwaarde voor een radicale herziening van de politiek. Het maakt de weg vrij voor een politiek die zowel het zelf als de maatschappij aangaat. De

politiek van de afzondering is altijd nauw verbonden met een bepaald ethos, met de wijze waarop we leven en samenleven vormgeven. Het gaat er bij de politiek van de afzondering in de eerste plaats om sociale en affectieve relaties te herbevestigen, en niet zozeer om het permanent verbreken van banden.

Als het hedendaagse kapitalisme, zoals Mark Fisher schrijft in *Capitalist Realism* (2009: 9), hoogtij viert omdat het preventief onze 'verlangens, aspiraties en hoop' bepaalt, nog voordat wij deze zelf voelen en verlangen, dan is de enige mogelijke uitweg radicale disidentificatie; en ook Fischer benadrukt: dat is niet simpelweg een vorm van 'neerslachtige apathie'. (30, eigen vertaling) Afzondering en terugtrekking – zelfs *afkeer* – kunnen in deze context worden gezien als een vorm van desinvestering uit een kapitalisme dat van ons verlangt dat we voortdurend (in) onszelf investeren door al maar meer te willen, meer te produceren, beter te optimaliseren, inderdaad: ons zelf uit te buiten. Terugtrekken betekent hier: afstand nemen van, disidentificeren met en desinvesteren in de status quo. Het betekent een opening zoeken naar alternatieve manieren van zijn, niet door de status quo het hoofd te bieden, maar door zich ervan te ontdoen. Terugtrekken is in die zin resoluut ondiplomatiek: het maakt een einde aan de uitwisseling van sociale, politieke (maar ook professionele en affectieve) formaliteiten.

Afzondering moet in de eerste plaats worden opgevat als een gebaar. Het is als gebaar (*gesture/gesto*) – in de betekenis die Giorgio Agamben aan deze term geeft – dat afzondering kan worden opgevat als een politieke daad die niet louter een middel is om een doel te bereiken. Voor Agamben is het gebaar 'zuiver medium'. (2000B) Het gebaar, beweert hij, laat zien dat de mens uiteindelijk niet te herleiden is tot een enkel doel. Het gebaar toont het fundamentele ethische zijn van de menselijke figuur, stelt Agamben. Voor hem is de politiek een 'sfeer van zuivere middelen' (2000B: 60) waar het fundamentele potentieel van de menselijke figuur onophoudelijk wordt gereactiveerd. Afzondering, als gebaar, houdt zo'n terugkeer naar zuivere potentie in: in plaats van een wezen dat sociaal en politiek voorbeschikt is, maakt het degene die het gebaar uitvoert tot drager van potentie. (Ruprecht 2017: 7) Politiek wordt bij Agamben dus een 'daad van ont-creatie' (2009: 318), zoals hij het noemt. Een daad, niet om te vernietigen, maar om datgene wat voor het menselijk subject bestaat – inclusief het zelf – weer tot zijn recht te laten komen. Dit is geen politiek van de affirmatieve daad, maar een politiek die de status quo buiten werking stelt door iedere vorm van sociale verhoudingen die ons verstikt op te schorten – of het nu gaat om 'macht, een functie, [of] een menselijke handeling' (2016: 273). Politiek voor Agamben, is het 'destituerend potentieel' dat de cirkel van revolutie en restauratie doorbreekt door geconstitueerde vormen van sociale relationaliteit telkens buiten werking te stellen. De politiek van de afzondering kan vanuit dit specifieke begrip van politiek beter begrepen worden.

Cruciaal hierbij is dat dit buiten werking stellen vandaag de dag niet – of althans niet uitsluitend – vanuit onmacht of verlies gebeurt. Afzondering drukt veeleer vastberadenheid uit om onze taal, ons lichaam, inderdaad: het eigen ritme in de wereld terug te winnen – als potentieel tégen de dominante taal en de praktijk van de alledaagse

politiek, het kantoor, de academische wereld en/of de nieuwe sociaal-darwinismen.

Als gebaar houdt afzondering een zekere sprakeloosheid in – je terugtrekken in stilte – die geenszins gelijkstaat aan gevoelloosheid, en niet noodzakelijkerwijs stilzwijgend is. Het gebaar van afzondering vraagt om een zekere theatraliteit, ook al is het doel van de afzondering uiteindelijk om onzichtbaar te worden, niet langer verantwoording af te hoeven afleggen. Zelfs wanneer de afzondering discreet is, moet ze worden opgemerkt, of het nu gaat om een fenomeen als ‘quit Facebook day’ of om academische quit lit; om verhalen over *off-grid* wonen of om politieke exitmanifesten, enzovoorts. ‘Het gebaar is altijd het gebaar van het verlies van taal’, schrijft Agamben (2000A: 78, eigen vertaling). In die zin neemt de afzondering ons mee terug naar ons pure uitdrukkingsvermogen, zowel talig als niet-talig.

Afzondering als politiek concept

Afzondering resonanceert sterk met hoe Roland Barthes ‘het neutrale’ (2007: 8) theoretiseert. Het verlangen naar ‘het neutrale’, stelt Barthes, is een verlangen naar de opschorting (*epoche*) van bevelen en wetten, van de wil om ergens bezit van te nemen. Het neutrale verwijst ook naar de opschorting van het narcisme, naar het verlangen je zelfbeeld te doen oplossen. (12) Terugtrekken is niet primair een daad van agressie of confrontatie die alleen maar de bestaande sociale of politieke rolverdeling versterkt (‘ik’ tegen ‘jij’, vriend tegen vijand). Het gebaar van afzondering drukt veeleer een verlangen uit naar een andere manier van samenleven, een verlangen dat niet noodzakelijkerwijs in of als taal, of in welke andere representatievorm dan ook, tot uiting komt, maar dat zich uit in (en als) stilte. Hierdoor vormt de afzondering een belangrijke breuk met moderne en hedendaagse opvattingen van wat telt als politiek of het politieke, vooral in het Euro-Atlantische denken daarover.

Afzondering is niet polemisch: het is geen *zero sum game* waarbij politiek wordt opgevat als ‘het geheel van machinaties en listen waarmee twee tegengestelde partijen elkaar proberen te vernietigen om zichzelf in stand te houden’, zoals Roberto Esposito stelt in *Politics and Negation*. (2019: 182-87, eigen vertaling) In een dergelijke opvatting van politiek, stelt Esposito, zijn affirmatie en negatie slechts twee kanten van dezelfde medaille, voortdurend betrokken in een neerwaartse spiraal van actie en reactie. Het gebaar van de afzondering doorbreekt deze binaire en neerwaartse logica en verzet zich tegen de neodarwinistische (economische en politieke) discoursen van strijd en overleven, van ‘etnische’ en ‘nationale’ identiteiten, van winnaars en verliezers.

Afzondering, als politiek concept, legt de nadruk niet zozeer op oppositie, maar op verschil: we kunnen ons weliswaar terugtrekken uit onverenigbare onenigheid met het huidige moment, maar door ons terug te trekken wordt op zijn minst de hoop uitgesproken dat een ander heden mogelijk is, dat het heden nog niet uitgeput is, zelfs als we moe zijn van dit specifieke heden, deze status quo. Je afzonderen is noch polemisch, noch reactionair: het is geen terugtrekking uit de actualiteit op zich, maar uit bepaalde aspecten ervan, zoals uit onze hedendaagse *always on*-cultuur, uit het neoliberale management, uit wat Shoshana Zuboff *surveillance capitalism* (2019) noemt,

enzovoorts. Afzondering verstoort de actualiteit om aan te tonen – of in ieder geval aan te nemen – dat er meer dan één heden is, dat er potentie is die nog niet is aangeboord, nog niet geactualiseerd. Terugtrekken betekent: tot stilstand brengen, stoppen, en door te stoppen, te onthullen wat er zou kunnen zijn. (Esposito 2019: 207) Het is precies dit gegeven – het feit dat de afzondering een vorm van ‘lege bevestiging’ is (afkeer en belofte tegelijk) – dat de afzondering van toepassing maakt op zowel de radicale linkerzijde (tijd voor self care) als de extreme rechterzijde van het politieke spectrum (‘Make America Great Again’).

Esposito (2015) gebruikt de term ‘impolitiek’ voor deze ‘neiging om zich terug te trekken uit actie’. (xxvii, eigen vertaling) Esposito onderscheidt het impolitieke scherp van het antipolitieke. Het antipolitieke – of het nu gaat om technocratie, neoliberale vrijhandel of het populistische anti-elitisme (het Berlusconi-burleske, het Trumpiaanse groteske...) – is simpelweg de voortzetting van de politiek met andere retorische en/of theatrale middelen, zo stelt hij. Het impolitieke is daarentegen noch de (onmogelijke) ontkenning van het politieke, noch de onproblematische aanname ervan. Veeleer vormt het impolitieke een vorm van radicale ‘non-oppositie,’ zo stelt Esposito (xv). ‘Non’ duidt hier op een uitweg uit de binaire logica van het conflict, waarbij de grenzen van wat als ‘politiek’ geldt, worden blootgelegd. Het impolitieke, met andere woorden, is niet de voltooiing, het einde of het overwinnen van de politiek, maar een categorie die de grenzen en het verzadigingspunt van de status quo blootlegt. Afzondering opgevat als impolitiek houdt de opschorting van de status quo in. Je ‘terugtrekken uit actie’ betekent aantonen dat er nog steeds een ander potentieel in het hart van de politiek aanwezig is, door de logica van het conflict dat dit potentieel verstikt, te verwerpen. Afzondering is dus noch een aanval op de macht, noch een botte afwijzing ervan: het luidt niet het einde van de politiek in, maar verschuift ons begrip ervan.

In zijn boek over de gelehesjesbeweging gebruikt de Franse socioloog Laurent Jeanpierre (2019) precies deze formulering: ‘de verschuiving van de politiek’. De *gilets jaunes*, zo betoogt Jeanpierre, hebben – al is het maar even – het epicentrum van het politieke debat verschoven van het parlement naar de rotondes, de buitenwijken en het platteland, waardoor ‘een nieuwe agora’ ontstaan is. (97) Voor de filosofe Marielle Macé (2019: 48) vervult ‘de hut’ (*cabane*) een soortgelijke functie: de wildgroei aan ‘hutten’ in hedendaags politiek activisme – denk aan Occupy of de Franse *Zones à Défendre* – geven aan dat er behoefte is aan erkenning van het feit dat we in een beschadigde wereld leven, en aan een plek om hieraan te ontsnappen, opnieuw te beginnen. De terugkerende figuur van de hut drukt volgens Macé het verlangen uit naar onderdak en bescherming. Het symboliseert de afzondering uit de loci van de conventionele politiek. Je terugtrekken is erkennen dat de omgeving (*milieu*) beschadigd is – fysiek, sociaal, economisch, politiek, ecologisch –, dat men zelf beschadigd is. In deze context betekent terugtrekken niet dat we ons wentelen in de fantasie dat we kunnen ontsnappen (voor eens en altijd) aan de wereld waarin we leven, maar eerder dat we zoeken naar een toevluchtsoord om ons te heroriënteren in deze beschadigde wereld.

Afzondering als politiek affect: vermoeienis

Terugtrekken moet dus buiten de dualismen binnen/buiten, individueel/collectief, beslotenheid/utopie worden gedacht. Hoewel afzondering niet volledig los kan worden gezien van de verbeelding – in zoverre dat je ergens uit terugtrekken altijd, hoe marginaal ook, hoop en verlangen impliceert –, volgt het geen toekomstgericht utopisch scenario. In plaats daarvan komt het voort uit wat Barthes 'vermoeienis' (*lassitude/weariness*) noemt (2007: 16), en vooral: met het verlangen om je opnieuw te verbinden met het verlangen en de verbeelding zelf. In tegenstelling tot wat Sennett beweert is terugtrekken, in onze ogen, dus niet de regelrechte afwijzing van 'samenleven', maar eerder – en vooral – een zoektocht naar een andere manier van samenleven, een ander ritme, eentje die het samen leven weer begerlijk maakt.

Centraal in Barthes' seminars over de talloze vormen van afzondering als 'probleem-ruimte' staat de Grieks-orthodoxe term 'idiorrhymie' die een vorm van religieuze retraite aanduidt, of beter gezegd, een vorm van samen-leven-in-retraite die heen en weer slingert tussen het alleen zijn en het collectief, de ermitage en het klooster. Voor Barthes is ritme onlosmakelijk verbonden met macht: 'voor alles wat de macht oplegt een ritme (aan alles: een ritme van het leven, van de tijd, van het denken, van het spreken).' (Barthes 2012: 35, eigen vertaling) Tegenover de macht die het ritme van het sociale leven dicteert, met zijn tweestap van werk/vrije tijd en openbaarheid/privéleven, stelt Barthes de idiorrhymie als 'een middel om de *rhutmos* te waarborgen, dat wil zeggen een flexibel, vrij, mobiel ritme; een vluchtige vorm, maar toch een vorm'. (35) Afzonderen betekent hier *niet* jezelf isoleren en/of jezelf overstijgen in een puur intellectuele, waarachtiger meta-positie (narcisme), maar in afzondering anticiperen op het vinden van nieuwe vormen van collectiviteit door het eigen ritme aan te spreken.

Zeker, afzondering kan een strategische manoeuvre zijn, maar dan wel een eigenaardige: een kortstondige opschorting van de actie, een moment van verdwijnen en niet van aanval of verdediging. Cruciaal bij zo'n manoeuvre is de herpositionering die zij biedt: het heroverwegen van strategie, het hervinden van potentieel. Een politiek van de afzondering vereist vaak dat banden worden verbroken, dat sociale identiteiten en subjectiviteiten, middelen van bestaan en gevoelens van fysieke en mentale veiligheid op het spel worden gezet. Terugtrekken is ontsnappen aan de instituties en dispositieven die ons een gevoel van eigenwaarde geven, een ritme opleggen. Voor velen is dit een dubbele vorm van rouw: we zijn moe van de maatschappij en van onszelf voor zover we door die maatschappij worden gevormd. Terugtrekken betekent ons terugtrekken in dat deel van het leven dat we willen redden van de onteigening door het laatkapitalisme. Daarvoor hoeven we de *polis*, de publieke ruimte, niet eens te verlaten. Terugtrekken betekent ons afzonderen uit de scheiding tussen openbaar en privé, tussen geschiedenis en biografie, ons terugtrekken in een enkelvoudig leven dat juist door dit gebaar 'clandestien' is. (Agamben 2016: xv)

Afzondering komt vaak voort uit het gevoel dat je alle mogelijkheden hebt uitgeput om je op een productieve manier met iets of iemand bezig te houden. Het is in het

gebaar van de terugtrekking uit het professionele, emotionele of politieke waarin we (onzelf) geïnvesteerd hebben dat 'het uitgeputte individuele lichaam het recht op rust opeist (opdat de socialiteit in mij een moment kan rusten)'. (Barthes 2007: 18, eigen vertaling) Het is veelzeggend dat 'vermoeienis' geen groots gebaar is, maar een geleidelijke desinvestering. Het beperkt zich niet tot een zogenaamd 'beslissend' moment, maar kristalliseert zich langzaam uit in de tijd, vaak aanzienlijk, in (of voorbij) een kantelpunt. Moe zijn is niet stilstaan: '[n]ieuwe dingen worden geboren uit vermoeienis', merkt Barthes puntig op. (2007: 21, eigen vertaling)

Hedendaagse voorbeelden van afzondering zijn lastig te verenigen met de nog steeds dominante politieke denkbeelden en concepten van antagonisme, immuniteit, strijd en vijandschap. Afzondering vormt een antwoord op de overdosis aan positiviteit die het late kapitalisme kenmerkt. Het is niet een verdedigingsmechanisme tegen indringing van buitenaf die ons probeert te vernietigen. Als vorm van verzet zoekt het naar de mogelijkheden het subject, individueel of collectief, los te koppelen van een hyperactieve samenleving, om zo de banden tussen onszelf en de wereld te herstellen.

Zuboff (2019) laat zien hoe essentieel 'terugtrekken' wordt in onze huidige context van surveillance capitalism, waar het recht om ons terug te trekken – weg van het alziende oog van digitale moguls als Google of Facebook – niet alleen het recht inhoudt om te 'disconnecteren' (onbereikbaar te zijn), te worden 'vergeten' (het recht om niet in het digitale archief te belanden), of te worden beschermd tegen de willekeur gereduceerd te worden tot een simpele dataset die aan de hoogste bieder verkocht kan worden (de hedendaagse macht). Het laat ook zien dat (de mogelijkheid tot) afzondering fundamenteel is voor onze manier van zijn: de dreiging dat we nooit ergens onderdak of een vrijplaats (*sanctuary*) zullen of kunnen vinden heeft een grote invloed op ons bestaan, ons gedrag, onze relatie met de wereld en anderen om ons heen. Nu *no exit* steeds meer het dictum van onze tijd wordt, is afzondering overduidelijk van grote politieke betekenis. Of het nu gaat om afzondering in alledaagse vorm (zoals het verwijderen van je sociale media-accounts, het dumpen van je smartphone of het boeken van een stilretraite), of om een meer radicale vorm van afzondering (zoals het je terugtrekken in een 'hut' zoals Macé het noemt, of het bouwen van je eigen *eco-autarchie*): in een context waarin het dictum *no exit* steeds indringender klinkt, zo stellen wij, moeten vluchten, desertie, ontkoppeling en ontsnapping worden gezien als dé politieke gebaren van deze tijd.

Coda: afzondering in tijden van COVID-19

COVID-19 heeft een groot deel van de wereld tot afzondering gedwongen. Ook nu nog, in hun strijd om het virus in te dammen, moduleren regeringen wereldwijd het ritme van het sociale leven door verschillende vormen van afzondering op te leggen in de vorm van quarantaines die hele steden, regio's en landen treffen. We worden 'gegrepen' door deze maatregelen, in beide betekenissen van het woord: vastgezet, thuiswerkend, geïsoleerd van collega's en studenten; en gefascineerd, in de zin dat de pandemie ons nog eens doet nadenken over afzondering als politiek gebaar en politieke

noodzaak. Aan de ene kant lijkt quarantaine haaks te staan op afzondering zoals we die in dit artikel en ons boek definiëren: quarantaine schort de hectiek van het dagelijks leven in het late kapitalisme op, maar doet dat uitsluitend om te verzekeren dat het ritme ervan in een later stadium kan worden herpakt en vastgehouden. Quarantaine sluit als zodanig aan bij de immunitaire logica van het (zelf)behoud, niet in de laatste plaats het behoud van de sociaal-economische en politieke status quo. Aan de andere kant kunnen we niet anders dan constateren dat de quarantainemaatregelen – ondanks de aanwezige zorgen en angsten – ook door velen worden ervaren als een welkome onderbreking van de doorgaans overbelaste *workflow* van het dagelijks leven, een welkome tijdelijke afzondering die een bestaan mogelijk maakt ontdaan van alle onnodige afspraken, ontmoetingen en administratieve taken die ons weerhouden van wat het belangrijkste is, zowel in ons werk (of het nu gaat om onderzoek doen, of bijvoorbeeld zorg aan bed bieden), als in ons leven (leven in solidariteit met elkaar en voor elkaar zorgen). Terwijl cultuurtheorie en politieke theorie instrumenten bieden om de eerste, immunitaire logica te conceptualiseren, heeft ze tot op heden nog geen manieren bedacht om de tweede logica, de logica van de afzondering, adequaat te denken. Met dit artikel willen we een gebaar en uitnodiging maken in die richting. Zoals wij hebben laten zien nodigt afzondering, als nieuw concept in de culturele en politieke theorie, ons ertoe uit het bio-politieke paradigma dat ten grondslag ligt aan een groot deel van het kritische werk dat vandaag de dag wordt verricht, grondig te herzien, zo niet te vervangen.

Literatuur

- Agamben, G.**, *Potentialities. Collected Essays in Philosophy* (ed. & trans. D. Heller-Roazen), Stanford 2000A.
- Agamben, G.**, *Means Without End. Notes on Politics*, Minneapolis 2000B.
- Agamben, G.**, *What Is an Apparatus? And Other Essays* (trans. D. Kishik & S. Pedatella), Stanford 2009.
- Agamben, G.**, *The Use of Bodies* (trans. A. Kotsko), Stanford 2016.
- Barthes, R.**, *The Neutral. Lecture Course at the College de France* (trans. R. Kraus & D. Hollier), New York 2007 [1978].
- Barthes, R.**, *How to Live Together. Novelistic Simulations of Some Everyday Spaces* (trans. K. Briggs), New York 2012 [1977].
- Berlant, L.**, *Cruel Optimism*, Durham 2011.
- Esposito, R.**, *Categories of the Impolitical* (trans. C. Parsley), New York 2015.
- Esposito, R.**, *Politics and Negation. For an Affirmative Philosophy* (trans. Z. Hanafi), Medford 2019.
- Fisher, M.**, *Capitalist Realism. Is There No Alternative?*, Winchester 2009.
- Foucault, M.**, *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault* (eds. L.H. Martin, H. Gutman et al.), Amherst 1998.
- Jeanpierre, L.**, *In Girum*, Paris 2019.
- Laclau, E. & C. Mouffe**, *Hegemony And Socialist Strategy. Towards A Radical Democratic Politics*, London 2014.
- Macé, M.**, *Nos cabanes*, Paris 2019.
- Mouffe, C.**, *On the Political*, London, New York 2005.

Mouffe, C., *Agonistics. Thinking The World Politically*, London, New York 2013.

Nancy, J. L. & P. Lacoue-Labarthe, *Retreating the Political* (trans. S. Sparks), London/New York 1997.

Ruprecht, L., 'Introduction. Towards an Ethics of Gesture'. In: *Performance Philosophy*, 3 (2017) 1: 4-22.

Sennett, R., *Together. The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*, London 2013.

Zuboff, S., *The Age of Surveillance Capitalism*, New York 2019.